

הרב דניאל כ"ץ

החלטת ועד מקומי וגבולותיה¹

הקדמה

לעתים שאלת סמכותם של הנהלה או ועד עולה בבית הדין. במקרה שייתכן שהממונים על כספי הציבור טעו בהחלטותיהם וגרמו נזק כספי לציבור שהם מייצגים, האם יש מקום לביטול הפעולות שהוועד עשו? הלכה פסוקה היא (שו"ע, חו"מ סי' ב סעיף א):

כן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כב"ד הגדול, מכין ועונשין, והפקרן הפקר כפי המנהג.

לכאורה, בית דין חוזרים בהם במקרה של טעות ואף חייבים לעתים בתשלום על כך. מה דין טובי העיר? במקרה הנידון בבית הדין היה ועד קהילתי שביצע הליך בוררות, ולדעת חלק מן הציבור ההליך היה פגום.

א. סמכות טובי העיר לפשרה

לטובי הקהל יש סמכות לעשות פשרה בנכסי הציבור. כך מפורש בשו"ת 'דברי ריבות' (לרבי יצחק בן שמואל אדרבי) סי' סג:

וכיון שכן ודאי שמה שעשו הפרנסים ואנשי המעמד הממונים על כל עניני הקהל שהוא שריר וקיים אפילו שעשו שלא מדעת הקהל כיון דאפשר דאיכא רוחא לקהל ועוד שנעשה ברצון כמה אנשים רשומים מגדולי פורעי המס שחתומים על השטר וגם נעשה ברצון החכם השלם המרביץ תורה ביניהם דודאי שהוא שריר וקיים.

הוא מביא ראיה לדבר משו"ת הרא"ש (כלל ו סי' כד):

וששאלת: ראובן עשה פשרה עם שבעה טובי העיר בענין המס, ופטרו לו ממס ארבע מאות זהובים. ועכשיו מתו ז' טובי העיר; והבאים אחריהם אמרו לראובן: תפרע עמנו מס מכל אשר לך; וטען ראובן, שפטרו אותו שבעה טובי העיר ד' מאות זהובים. והשיבו לו: אין אנו מאמינים לך שפטרוך, תביא ראיה לדברך; השיב ראובן: אין לי כתב ראיה...

1. מעובד מתוך הכנה לפסק דין שכתבתי בתיק מס' 72021 בבי"ד ארץ חמדה גזית. בהרכב: הרב דניאל מן, אב"ד והרב סיני לוי.

תשובה: ...אם יש לו טענה ליפטר, צריך להביא ראיה, ואינו נאמן במגו להוציא מהם ממון... וטובי העיר, הרגילים להשתדל בצרכי הקהל, הם יכולין למנות מורשה לדון בשביל הקהל, וכל מעשיהם קיימים.

בדברי הרא"ש שלעיל נאמר שעל ראובן להביא ראיה על הפשרה. מכאן מוכח שאם יביא ראיה שטובי העיר הקודמים התפשרו עמו בדרך זו או אחרת, יש תוקף לאותה הסכמה. ראה עוד שו"ת ראנ"ח (סי' מט):

גם טענת הטוענים שהפשרה לא נעשית על ידי כל הקהל אלא ע"י טובי הקהלות אינה כלום שטובי הקהלות כחם יפה לכל עניני צבור וכ"ש בעניני המסים ובדברים שהמחום עליהם ואפי' טעו דבכה"ג אמרי' לעולם דא"כ מה כח ב"ד יפה.

מדבריו עולה שיש לטובי העיר סמכות להתפשר, ודבריהם קיימים אפילו אם טעו (ראה להלן עוד דבריו בעניין הטעות). עיין גם בדברי שו"ת 'ציץ אליעזר' (כא סי' ט). שם מבוארים כוחם של טובי העיר לפעול בעניני העיר, החשיבות הרבה שכל דבר ציבורי ייעשה בידיהם, בכדי שלא תהיה אנדרלמוסיה.

נציין שלדעת בית הדין, במקרה דידן נראה שהתקיימה בדיקה מקיפה, אף אם הייתה הסכמה לכך שעניינים מסוימים לא ימוצו עד תום בגלל שיקולים קהילתיים-חברתיים - הדבר לגיטימי. אין צריך לומר שהחלטה שלא לבדוק פרטים מסוימים משיקולים כלכליים (של עלות/תועלת) היא לגיטימית ואף מסתברת.

ב. טעות של טובי העיר - אינה הוזרת

יתרה מזאת, מצאנו בפוסקים שלא רק שבסמכות טובי העיר להתפשר, אלא גם שהכרעה של טובי העיר תקפה אפילו אם מתברר שהיא שגויה. להלן נברר דין זה ונעמוד על מקורו וטעמו. הרא"ש (כלל ו' סי' ד) כתב:

אם הקהל בררו שלשה אנשים, להטיל שמונה זהובים על כל מי שיראה להם שיש לו מאה וכ' זהובים, והיו מקצת אנשים שלא היו סבורים שיש להם מאה וכ' זהובים, וכתבו שמם חלק.

יראה, שאפי' אם ימצא אחר כך שיש להם ממון, פטורין מאותו המס, בין משמונה זהובים בין מפרעון המותר. הא למה זה דומה, לקהל שבררו אנשים לעשות פנקס על הקהל לפי אומד דעתם, והטילו על ראובן שיתן מס מאלף זהובים, כי לפי אומד דעתם לא ידעו שהיה לו יותר. ושוב נודע שהיו לו עשרת אלפים, לא יפרע אלא מאלף זהובים שאמזוהו עושי הפנקס. וכן בנדון זה, אפילו יאמרו כמה בני אדם שיש להם יותר ממאה ועשרים זהובים, הם פטורין. כיון שהשלשה שנבררו להטיל שמונה זהובים על מי שיראה להם שיש לו מאה ועשרים זהובים פטורם, סייעתא דשמיא היא ופטורין לגמרי. נמלכתי בפורעי המס ונראה להם כך, גם לי נראה כן.

כלומר, לפי הרא"ש, אנשים שפטרו אותם בטעות מחיוב במס, פטורים מלשלם את המס גם לאחר שהתברר שחלה טעות. הנימוק שנתן הרא"ש הוא שהייתה לאותם אנשים 'סייעתא דשמיא'.

הראנ"ח בשו"ת 'מים עמוקים' (חלק ב סימן סג) דן בטענת הקהל כנגד הכרעה של טובי הקהל. הללו קיבלו סכום קצוב מבנו של אדם, ובסכום זה פטרו את כל הנכסים שירש ממסים. הקהל התנגדו להסכם זה. הראנ"ח מכריע שאי אפשר לחזור מן ההסכמה, אף אם יש בה טעות:

ואע"ג דטובי הקהל יראה לכאורה דלא הוו אלא כשלוחי הקהל ושליח שטעה שליחותו בטל דאמר ליה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי. ואפילו תימא דטובי הקהל הוי כב"ד וכן כתב מהר"י איסרלן. ותנן שום הדיינים שפחת שתות או הותיר שתות מכרן בטל רשב"ג אומר א"כ מה כח ב"ד יפה וקא פסיק התם רב נחמן הלכתא דלא כרשב"ג דלא אמרינן א"כ מה כח ב"ד יפה אלא היכא דלא טעו אבל היכא דטעו לא.

מכל מקום כבר כתב מהר"ם ז"ל בתשובה שכל מה שטובי הקהל עושים אפי' שעוברין אינו חוזר. ואע"ג דכל דין של טעות אינו דין. וממנו יש ללמוד בנידון דידן **דכל מה שעשו ראשי הקהל שעניני הקהל הונחו בידם שהוא קיים ואין הקהל יכולין לחזור בהם ואפילו רואין שטובי הקהל טעו בדבר ההוא.**

הראנ"ח קובע שגם אם טעו טובי הקהל בהחלטתם, היא תקפה ואין אפשרות להפכה. הוא אמנם כותב שבית דין שטעה חוזר בו וכן שליח שטעה, המשלח יכול לחזור בו, אך לדבריו, טובי העיר עומדים מעל דרגה זו. כמובן, דברי הראנ"ח מכוונים רק לטענות של טעות, אך לא לטענות של מרמה, כיוון שבכגון זה אין ספק שיש לבטל החלטה של טובי הקהל, שכן הם פועלים שלא בסמכות כלל. גם מהרשד"ם בספר תשובותיו הביא פעמים מספר את הכלל הזה, שדברי טובי הקהל קיימים אף כשהם מוטעים. כך הוא כותב למשל במקרה שהקהל פטרו יתומים מן המס על ידי תשלום חד פעמי והתחרטו (חו"מ סי' שע). הוא מסתמך על דברי הרא"ש הנזכרים לעיל, שאפילו טעו הקהל, אינם חוזרים. וכן נכתב בעוד מקום (שם, סי' תמב) בעניין טעות שהייתה בהערכת הסכום:

נראה דבמה שפרעו וטעו אין להחזיר כי מן השמים רחמו עליהם וכמ"ש הרא"ש בתשובה... ואף על גב דלכאורה דבריו תמוהים עם כל זה אריה שאג מי לא ירא ומי יבא אחרי המלך את אשר כבר עשאו וזה במה שעבר. ועל כן נראה בעיני דבמה שטעו בנידון דידן טעו ומן השמים רחמו... אך אמנם במה שעתידי לבא מכאן ולהבא חייבים.

דהיינו, יש בטעות הציבור מחילה שאין ממנה חזרה, ומן השמים ריחמו. אבל הוא מסייג וכותב שלהבא יש לתקן את הטעות. מאידך גיסא, בתשובה אחרת המהרשד"ם כותב (חו"מ סי' תה) בעניין טעות בהערכת מסים שגרמה לחייב אדם במסים בסכום הגבוה בהרבה מחובו האמתי. הוא מדייק מסוף תשובת הרא"ש המובאת לעיל בעניין טעות בהערכת מסים שהרא"ש שאל את גובי המסים והסכימו עמו:

משמע מתוך דבריו שלא היה פוסק כן אלא מכח מה שנמלך בפורעי המס, ובודאי שהיה נראה יאודה ועוד לקרא, אלא שאפשר לומר שהיה דרך פורעי המס כך ומשום הכי נסמך על סברא זו. אך אמנם בזמן הזה נראה בעיני שאין דרך הקהילות אלא שלעולם כשמתברר הטעות בין לזכות בין לחובה חוזרים ומתקנים הדבר, גם בנידון דידן זה כך ראוי לעשות אך בזאת שיתברר הדבר שבשעת העריכה היה טעות דאלולי כן אין כאן טעות כלל.

דהיינו, יש מקום לדייק בדברי הרא"ש שהפסק מבוסס על מנהג הקהילות, וממילא אם מנהג הקהילות השתנה ונוהגים לתקן טעות, הרי שצריך לתקן את הטעות. תלמיד מהרשד"ם רבי יוסף בן עזרא (בעל ה'עצמות יוסף') בספרו 'משא מלך' (חלק חמישי שער שני משפט ג) טוען שדברי הרא"ש מבוססים בעיקר על כך שטובי העיר נבחרו על דעת כך שייצגו את הציבור גם אם יהיה בדבר טעות. לדבריו, הרא"ש שאל את גובי המס האם אכן מקובל שמוחלים על טעות בגבייה, כדי לוודא שאכן על דעת כך הם נבחרו (בנוגע לשאלת גבייה בטעות, הוא מסכים עם מהרשד"ם שהקהל צריך להחזיר את הגבייה המוטעית, ראה שם נימוקו).

ראה עוד בשו"ת מהר"ש לנייאדו החדשות (יג), שציין לדברי חכמים הדנים בעניין.

ג. טעם הדין

כאמור, מהרשד"ם ניתח את דברי הרא"ש והסיק שיסוד טעות הדין הוא במנהג, מאידך גיסא בעל הספר 'משא מלך' (שם) הבין שיסוד דברי הרא"ש הוא קבלת בני העיר את אנשי העיר. למעשה, נראה ששני הטעמים קיימים. כך מצינו בתשובת מהר"ם², רבו של הרא"ש, שהוזכרה בדברי הראנ"ח:

ואפילו אם טעו הקהל ונודע שטעו בדין קודם שהוציא שמעון הערבונות מידו, ואף על פי כן הלך שמעון ומסר הערבונות למשדך במצות הקהל, דאין לו לראובן עליו כלום. אף על גב דנראה דהא דאמרינן נאמנין עלי שלשה רועי בקר דאינו יכול לחזור בו היינו דוקא שלא נודע דטעו, אבל אם היה נודע דטעו היה נראה לי דיכול לחזור בו אפילו לאחר גמר דין... דכל דין של טעות אינו דין, ולא עדיף מפשרה. ואפילו הכי **בנדון זה שהניחו על טובי העיר ועל ראשי הקהל, מנהג הוא בכל מלכותינו שכל מה שאדם מקבל עליו בפני ראשי הקהל שנבררו מדעת הקהל שאינו יכול לחזור בו.**

וכן כתב רבינו תם בתשובתו דרשאין בני העיר להסיע על קיצתן (ב"ב ח ע"ב) אפילו בדברים דלא שייכי לכל הקהל אלא ליחידים, אם מתחילה קבלו עליהם אינן יכולין לחזור בהן...

וטעמא נראה לי דטובי העיר הוו בעירם כחבר עיר למה שהוזכרו כמה גדולי הדור בכל מקום, כמו שגדולי הדור הפקירן הפקר בכל מקום במגדר מילתא ותקנתא

2. תשובות מהר"ם מרוטנבורג דפוס קרימונה, סי' רל; וראה גם תשובות מיימוניות, שופטים סי' י.

הכי נמי טובי העיר בעירם, דעלייהו סמכו כל בני העיר וכל הנסמכים עליהם. וכמו חבר עיר דאמרינן פרק בני העיר (מגילה כז, א) בני העיר שהלכו לעיר אחרת ופסקו עליהן צדקה נותנין וכשהן באין מביאין אותה עמהן ומפרנסין בהן עניי עירן, במה דברים אמורים בשאין שם חבר עיר אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר, וטעמא הוי משום דבתרייהו גרידי בעל כרחן. הלכך מכל הני טעמי דפרישנא אין לו לראובן על שמעון כלום.

מהר"ם שואל בתחילה מדוע טובי העיר יכולים לפעול גם בטעות? הרי קבלה של דיין בטעות אינה מחייבת את המקבל. מדברי מהר"ם עולה שיש שני גורמים המחייבים את בני העיר לקבל את החלטות טובי העיר גם כאשר הם טועים:

א. מנהג המדינה שבני העיר הולכים אחריהם גם במקרה של טעות.

ב. בני העיר נסמכים עליהם ומעניקים תוקף לכל מעשיהם אף אם תהיה להם טעות.

מהר"ם מחיל את שני הטעמים גם על מקרה שמנהיגי הציבור טועים, ובכך הם שונים מדיינים, שמחויבים אך ורק לכוון לאמתה של תורה, ועל כן הם חוזרים בהם במקרה של טעות.

מדברים אלו עולה באופן ברור שאף שאפשר להעביר ביקורת על תוכן ההחלטות של נציגי הציבור בביצוע התהליך, כעיקרון, אין מקום לבטלן. כמובן שבמקרה שנמצאו שחיתות ומרמה, יש חובה לבער אותן ולהוקיע את עושיהן, וכן אם נמצאה רשלנות חמורה, יש מקום לדון בכך ולפחות באחריות האישית של העוסקים בעניין. חשוב להדגיש שיש למנהיגי הציבור אחריות לעשות את מרב המאמצים לטובת הציבור. חשיבותו של עיסוק זה היא גדולה מאוד, וכבר נפסק להלכה ברמב"ם³ ובשולחן ערוך (או"ח סי' צג סעי' ד): 'כל העוסק בצרכי רבים כעוסק בדברי תורה!'. ראוי גם שהציבור לא יקנטרו יותר מדי את מי שעוסק בצרכי הציבור. ביקורת בונה ומתקנת רצויה, אך ביקורות בלתי פוסקות עלולות למנוע אנשים טובים מלעסוק בצרכי ציבור, וסופו של דבר שייגרם מכך נזק לציבור.

3. רמב"ם, הל' תפילה, פ"ו ה"ח עפ"י ירושלמי ברכות, פ"ה ה"א.